

Adam BARABASZ

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań

Europejski Fundusz Społeczny jako instrument aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych w Polsce w latach 2004–2006

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej zasadniczo zmieniło sytuację polityczną, gospodarczą i społeczną w Polsce. Dzięki otwarciu niektórych unijnych rynków pracy, ponad milion Polaków wyjechało za granicę w celach zarobkowych. Przy bezrobociu sięgającym około 15%, w Polsce pozostała liczna grupa osób niepełnosprawnych, która boryka się ze znalezieniem pracy.

Europejski Fundusz Społeczny jest jednym z instrumentów przeciwdziałania bezrobociu wśród osób niepełnosprawnych w Polsce. W poniższej pracy ocenię stopień wykorzystania przez Polskę środków finansowych z Europejskiego Funduszu Społecznego w latach 2004–2006, przeznaczonych na „Działanie 1.4” w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego Rozwój Zasobów Ludzkich.

W literaturze naukowej niepełnosprawność definiowana jest jako „obniżony w stosunku do norm ustalonych dla danej populacji stan sprawności organizmu, powodujący utrudnienie, a często także ograniczenie funkcjonowania fizycznego i psychicznego oraz zdolności do pełnienia ról społecznych”¹.

Od najdawniejszych czasów postawy społeczeństwa wobec osób niepełnosprawnych zmieniały się w kierunku coraz bardziej pozytywnym. W starożytności dyskryminowano, wręcz eliminowano tą część społeczeństwa. W czasach nowożytnych izolowano, segregowano ludzi niepełnosprawnych. W XXI wieku zauważalny jest wyraźny wzrost postaw integracyjnych mających na uwadze przede wszystkim scalanie niepełnosprawnych ze społeczeństwem.

¹ A. Sękowski, *Psychospołeczne determinanty postaw wobec inwalidów*, Lublin 1994, s. 12.

Od początku istnienia Wspólnot Europejskich problem niepełnosprawności nie zajmował znaczącego miejsca w polityce państw członkowskich. W latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku, uwaga Europejczyków skupiona była przede wszystkim na integracji ekonomicznej starego kontynentu. Z biegiem czasu państwa członkowskie dążyły do zbliżenia politycznego. Im bliżej było integracji politycznej Europy, im więcej państw przystępowało do Wspólnot, tym częściej omawiano problemy społeczne. Wśród głównych tematów podejmowanych przez państwa członkowskie, pojawiły się zagadnienia dotyczące m.in. wykluczenia społecznego oraz dyskryminacji osób niepełnosprawnych. Odzwierciedlały one najpilniejsze problemy społeczne, z jakimi musiała się zmierzyć ówczesna Europa. Jednym z nich jest bezrobocie wśród osób niepełnosprawnych.

Od początku 2000 roku zarówno na płaszczyźnie legislacyjnej, jak i egzekutywnej, państwa Wspólnoty podjęły wiele inicjatyw na rzecz aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych, które znalazły wyraz w uchwalonych dokumentach. Wśród najważniejszych znajdują się m.in.: Decyzja Nr 50/2002/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 7 grudnia 2001 r. ustanawiająca program działań Wspólnoty wspierający współpracę między Państwami Członkowskimi w celu zwalczania wyłączenia społecznego, Rozporządzenie Komisji (WE) Nr 2204/2002 z dnia 5 grudnia 2002 r. w sprawie stosowania art. 87 i 88 Traktatu WE w odniesieniu do pomocy państwa w zakresie zatrudnienia, Dyrektywa Rady 2000/78/WE z dnia 27 listopada 2000 r. ustanawiająca ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy².

Przykładem żywego zainteresowania problematyką niepełnosprawnych było proklamowanie – podczas Europejskiego Kongresu Osób Niepełnosprawnych w marcu 2002 roku – „Deklaracji Madryckiej”. Zwraçała ona uwagę, że współczesny sposób organizacji życia społecznego dyskryminuje osoby niepełnosprawne i doprowadza do ich marginalizacji. W deklaracji zaproponowano nową wizję niepełnosprawności. Sugerowała ona, że osoby niepełnosprawne są przede wszystkim niezależnymi obywatelami, w pełni zintegrowanymi ze społeczeństwem. Zawarto w niej ponadto szereg postulatów które wpłynąć miały na zmianę nastawienia społeczeństw europejskich wobec problemów osób niepełnosprawnych. Do najważniejszych z nich możemy zaliczyć:

² Zob. szerzej: <http://www.mpips.gov.pl/index.php?gid=274>.

- a) odejście od traktowania osób niepełnosprawnych jako przedmiotu działań charytatywnych – do postrzegania ich jako osób posiadających te same prawa;
- b) odejście od traktowania osób niepełnosprawnych jako pacjentów – do postrzegania ich jako konsumentów i niezależnych obywateli;
- c) odejście od sytuacji, w której profesjonaliści podejmują decyzje w imieniu osób niepełnosprawnych – do sytuacji, w której same osoby niepełnosprawne podejmują niezależne decyzje i biorą odpowiedzialność za sprawy, które ich dotyczą;
- d) odejście od koncentrowania się na indywidualnych uszkodzeniach i zaburzeniach – do usuwania barier, rewidowania norm społecznych, politycznych i wzorców kulturowych oraz promowania wspierającego i dostępnego środowiska³;
- e) odejście od określania ludzi mianem zależnych lub niezdolnych do pracy – do podkreślania ich uzdolnień i tworzenia aktywnych form wspierania.

Ukoronowaniem wysiłków państw członkowskich było ogłoszenie decyzją Rady Unii Europejskiej nr 2001/903/WE roku 2003 – Rokiem Osób Niepełnosprawnych. Ogłaszając swą decyzję Rada przyjęła następujące cele:

- a) podniesienie świadomości o prawie osób niepełnosprawnych do ochrony przed dyskryminacją oraz do pełnego i równego wykorzystania tych praw;
- b) zachęcenie do przedyskutowania i przemyślenia rozwiązań potrzebnych do promowania równych szans osób niepełnosprawnych w Europie;
- c) promowanie wymiany doświadczeń dotyczących dobrej praktyki oraz skutecznych strategii opracowanych na poziomach: lokalnym, krajowym, europejskim;
- d) pobudzenie współpracy między wszystkimi zainteresowanymi stronami, a mianowicie rządem, partnerami społecznymi, organizacjami pozarządowymi, służbami prywatnymi, sektorem prywatnym, grupami wolontariatów, osobami niepełnosprawnymi oraz ich rodzinami;
- e) poprawienie komunikacji w sprawie niepełnosprawności oraz promowanie pozytywnego wizerunku osób niepełnosprawnych;
- f) kształtowanie świadomości o różnicach występujących między osobami niepełnosprawnymi oraz formach dyskryminacji;

³ <http://www.niepełnosprawni.info/ledge/x/1878>. Data wyświetlenia strony: 15.06.2006.

- g) podniesienie świadomości wielorakiej dyskryminacji, na którą napotykały osoby niepełnosprawne;
- h) promowanie idei równego dostępu dzieci i młodych ludzi niepełnosprawnych do edukacji⁴.

Po przemianach ustrojowych z 1989 roku osoby niepełnosprawne w Polsce zostały poddane trudnej adaptacji do nowego ustroju ekonomicznego i społecznego, który stworzył trudne warunki do zaspokajania potrzeb, realizacji oczekiwań i społecznej integracji osób nie w pełni zdolnych do twardej konkurencji rynkowej i niedysponujących wystarczającymi środkami do ochrony zapewnienia standardów życiowych⁵. Kolejne rządy w Polsce mniej koncentrowały się na polityce społecznej, a większą uwagę przykładały do przemian gospodarczo-politycznych. To zadecydowało o kontynuowaniu dotychczasowej polityki socjalno-ochronnej państwa, a mniej skupiono się na aktywizacji, szczególnie w sferze pracy zawodowej osób niepełnosprawnych⁶.

Na początku lat dziewięćdziesiątych nadrzędnym celem większości elit politycznych w Polsce stała się akcesja do Unii Europejskiej. Aby przynależać do Wspólnot, Polska, podobnie jak inne kraje aspirujące do członkostwa, musiała spełnić szereg warunków politycznych, ekonomicznych i społecznych. Wśród nich pojawiły się m.in. postulaty włączenia osób niepełnosprawnych do pełnego życia zawodowego i społecznego. Tym bardziej, że Wspólnoty Europejskie uznały włączenie osób niepełnosprawnych do społeczeństwa za najkrótszą drogę wiodącą do integracji społecznej⁷. Skłoniło to kolejne rządy w Polsce do podjęcia szczególnej aktywności w sferze polityki społecznej. W latach dziewięćdziesiątych w Polsce podjęto kilka ważnych inicjatyw na rzecz osób niepełnosprawnych, które zaowocowały regulacjami prawnymi. W maju 1991 roku uchwalono ustawę o zatrudnieniu i rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych, która przyczyniła się do powstania Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON) i zakładów pracy chronionej. W 1993 roku przyjęto Rządowy Program Działania na rzecz

⁴ Zob. szerzej: <http://www.zsa.tcz.pl/unia/rok.html>.

⁵ A. Ostrowska, J. Sikorska, B. Gonciarz, *Osoby niepełnosprawne w Polsce w latach dziewięćdziesiątych*, Warszawa 2001, s. 16.

⁶ A. Kurzynowski, *Aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych*, „Aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych” 2005, nr 1, s. 6.

⁷ Zobacz szerzej: *Problematyka pracy niepełnosprawnych w świetle dążeń Polski do integracji z Unią Europejską*, Warszawa 1993.

Osób Niepełnosprawnych, a 27 sierpnia 1997 roku przyjęto ustawę o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych⁸. Ustawa ta została znówelizowana w grudniu 2002 roku i zmieniła zadania i rolę PFRON⁹. Od tej pory jego partnerem obok powiatów zostały również województwa.

W związku z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej, Funduszowi przypadły w udziale nowe zadania, których realizacja finansowana jest z nowych źródeł przychodów:

- dotacji z budżetu państwa,
- środków z Europejskiego Funduszu Społecznego przeznaczonych na finansowanie projektów realizowanych w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Rozwój Zasobów Ludzkich” oraz inicjatywy EQUAL, których celem jest m.in. integracja zawodowa i społeczna osób ze znacznym i umiarkowanym stopniem niepełnosprawności¹⁰.

Europejski Fundusz Społeczny (EFS) jest jednym z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej. Wspiera on na płaszczyźnie UE różnorodne obszary i grupy socjalne, które wymagają szczególnej troski i pomocy, a które często są pozbawione szans na lepszą przyszłość. „Celem działania funduszu jest przede wszystkim zwalczanie bezrobocia, jako ważnego problemu państw Wspólnoty, wyrównywanie szans grupom poszkodowanym i wykluczonym społecznie, a także wspieranie różnorodnych form kształcenia zawodowego umożliwiającego powrót do społeczeństwa i na rynek pracy”¹¹.

Wykorzystywanie funduszy strukturalnych w Polsce odbywa się na podstawie Narodowego Planu Rozwoju i wynikających z niego Sektorowych Programów Operacyjnych¹².

Rozwój Zasobów Ludzkich (RZL) jest jednym z nich. Współfinansowany przez Europejski Fundusz Społeczny w szczególności obejmuje cztery działania: aktywną politykę rynku pracy, przeciwdziałanie zjawii-

⁸ Ibidem.

⁹ *Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych*. Dz. U. 97.123.776 z późn. zm.: <http://www.niepełnosprawni.info/ledge/x/1808>. Data wyświetlenia strony: 28.06.2006.

¹⁰ *Inicjatywa Wspólnotowa EQUAL. Przewodnik współpracy ponadnarodowej 2004–2008*, Warszawa 2005.

¹¹ M. Grewiński, *Europejski Fundusz Społeczny jako instrument integracji socjalnej Unii Europejskiej*, Warszawa 2001, s. 11.

¹² Zob. szerzej, <http://www.efs.gov.pl/SPO+RZL>. Data wyświetlenia strony: 25.06.2006.

sku wykluczenia społecznego, wyrównywanie szans kobiet na rynku pracy oraz kształcenie ustawiczne. W realizacji Sektorowego Programu Operacyjnego Rozwój Zasobów Ludzkich (SPO RZL) PFRON pełni rolę Instytucji Wdrażającej Działanie 1.4¹³.

Nadrzędnym celem „Działania 1.4.” jest zwiększenie stopnia przygotowania zawodowego i poprawa zdolności do uzyskania zatrudnienia przez osoby o znacznym i umiarkowanym stopniu niepełnosprawności. Ponadto tworzenie nowych i doskonalenie istniejących instrumentów zwiększających możliwości osób niepełnosprawnych na rynku pracy. Pomoc skierowana jest również do osób wchodzących po raz pierwszy na rynek pracy, długotrwale bezrobotnych lub doświadczających największych problemów przy wejściu na rynek pracy¹⁴.

Budżet przeznaczony na działanie „1.4” w ramach SPO RZL, przewidziany na lata 2004–2006 wynosi ponad 106 mln Euro. 72% stanowią pieniądze z Europejskiego Funduszu Społecznego, a 28% krajowe środki publiczne, na które składają się środki PFRON¹⁵.

Adresatami działania są:

- a) indywidualni odbiorcy pomocy – osoby niepełnosprawne powyżej 16 roku życia o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, które wkraczają po raz pierwszy na rynek pracy lub są długotrwale bezrobotne, mają największe trudności z wejściem na rynek pracy;
- b) instytucjonalni odbiorcy pomocy:
 - jednostki samorządu terytorialnego i ich jednostki organizacyjne,
 - instytucje rynku pracy, w tym: publiczne służby zatrudnienia, ochotnicze hufce pracy, agencje zatrudnienia, służby medycyny, pracy, instytucje szkoleniowe, instytucje dialogu społecznego i partnerstwa lokalnego,
 - organizacje pozarządowe działające na rzecz osób niepełnosprawnych,
 - pracodawcy,
 - pracownicy współpracujący z osobami niepełnosprawnymi zatrudnionymi u tego samego pracodawcy,
 - PFRON¹⁶.

¹³ Działanie 1.4. Sektorowego Programu Operacyjnego Rozwój Zasobów Ludzkich, Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, Warszawa 2004.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.

Wśród typów projektów finansowanych w ramach „Działania 1.4” należy wymienić:

- a) doradztwo/poradnictwo zwiększające potencjał zawodowy i możliwości uzyskania pracy przez osoby niepełnosprawne, warsztaty psychologiczne ukierunkowane na zwiększenie aktywności zawodowej bezrobotnych osób niepełnosprawnych, podnoszące zdolność do zatrudnienia osób niepełnosprawnych;
- b) szkolenia i warsztaty dla otoczenia współpracującego z osobami niepełnosprawnymi;
- c) rozwój i promocja usług doradczych dla osób niepełnosprawnych, dla organizacji pozarządowych i innych usługodawców dla działań zmierzających do integracji osób niepełnosprawnych na otwartym rynku pracy oraz innych usług zwiększających aktywność zawodową tych osób;
- d) rozwijanie form i programów szkolenia osób niepełnosprawnych „on line”;
- e) działania służące tworzeniu miejsc pracy dla osób niepełnosprawnych i większych możliwości ich zatrudniania np.:
 - subsydiowanie wynagrodzeń i staży osób niepełnosprawnych,
 - przystosowanie stanowiska pracy do potrzeb wynikających z niepełnosprawności pracownika,
 - rozwijanie alternatywnych form pracy – telepraca, praca przez Internet, praca w niepełnym wymiarze;
- f) zmiana postaw społecznych wobec osób niepełnosprawnych, w szczególności w środowisku pracy, poprzez kampanie informacyjno-promocyjne;
- g) badania i ekspertyzy w obszarze rehabilitacji zawodowej i zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, w tym badania służące zindywidualizowaniu świadczonych usług¹⁷.

Od listopada 2004 roku do końca stycznia 2006 roku do PFRONU wpłynęło z 758 wniosków. 397 zostało odrzuconych ze względu na błędy formalne i merytoryczne. 301 spełniło wymogi, spośród nich pozytywnie rozpatrzono tylko 97. Do końca stycznia rozdzielono łącznie 77 milionów 617 tysięcy 287 złotych¹⁸. Stanowiło to 35,86% całej kwoty przeznaczonej na „Działanie 1.4”.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Dane na podstawie badań przeprowadzonych w PFRON w dniu 30 stycznia 2006, www.pfron.org.pl. Data wyświetlenia strony: 30.01.2006.

Na 758 wniosków, 391 złożyły organizacje pozarządowe, 144 jednostki samorządu terytorialnego, 140 pracodawcy, 54 szkoły wyższe oraz 29 inne podmioty. Do najczęściej składanych typów projektów konkursowych należy zaliczyć: doradztwo i poradnictwo, szkolenia i warsztaty dla otoczenia współpracującego z osobami niepełnosprawnymi, rozwój i promocję usług doradczych dla osób niepełnosprawnych, rozwijanie form i programów szkolenia osób niepełnosprawnych „on-line”.

Z powyższej analizy wynika, że jeszcze pod koniec stycznia 2006 roku ponad 60% funduszy pozostawała niewykorzystana. Głównym powodem takiego stanu rzeczy, było odrzucenie przez PFRON wniosków z powodów merytorycznych i formalnych.

Często do PFRON wpływały wnioski, w których potencjalni beneficjenci chcieli pozyskać fundusze na likwidację wielu innych barier istniejących w bezpośrednim otoczeniu osób niepełnosprawnych np. architektonicznych. To sugerowało niewłaściwe interpretowanie zakresu „Działania 1.4”. Wsparcie w ramach SPO RZL dotyczy realizacji projektów służących rozwojowi zasobów ludzkich, zwiększaniu zdolności do zdobycia i utrzymania zatrudnienia, promowaniu przedsiębiorczości i równych szans na rynku pracy.

Ponadto podstawowe błędy popełniane przez wnioskodawców ogniskowały się wokół złej interpretacji przepisów prawnych z zakresu zamówień publicznych. Występowały również niezgodności pomiędzy przesyłanymi do PFRON wersjami elektronicznymi wniosków a ich pisemnymi odpowiednikami.

12 maja 2006 roku na internetowej stronie PFRON zamieszczona została informacja o zakończeniu przyjmowania wniosków o przydzielenie funduszy na „Działanie 1.4” w ramach SPO RZL 2004–2006¹⁹. Przyjmowanie wniosków zostało wstrzymane ze względu na wykorzystanie środków finansowych.

Od maja 2004 roku Polska jest członkiem Unii Europejskiej. Jak każdy nowo przyjęty kraj członkowski, ma możliwość pozyskania m.in. funduszy strukturalnych na modernizację i restrukturyzację gospodarki. Jak wykazano w pracy pozyskanie funduszy nie jest łatwe. Wiąże się to z licznymi problemami organizacyjnymi i formalno-prawnymi.

¹⁹ <http://www.pfron.org.pl/zwi/zwi.nsf/graph?OpenFrameset>. Data wyświetlenia strony: 5.06.2006.

Główne problemy, z jakimi borykały się organizacje pozarządowe i inne podmioty uprawnione do pozyskiwania funduszy wynikały z błędnej interpretacji przepisów prawnych, nieumiejętności wypełniania wniosków, a także z niewłaściwym rozumieniem celów i zadań Europejskiego Funduszu Społecznego. Choć budżet przeznaczony na „Działanie 1.4” w ramach SPO RZL został wyczerpany, Polska ciągle ma kłopoty z pozyskiwaniem unijnych dotacji i funduszy.

Jeszcze niedawno z podobnymi kłopotami borykali się rolnicy starający się o dopłaty w ramach WPR. Jak się okazuje w Polsce poważną przeszkodą w pozyskiwaniu dotacji unijnych jest nieumiejętne odczytywanie przepisów prawnych oraz spełnienie wymogów formalnych.

W polityce społecznej Polski szczególną rolę odgrywa Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Jako instytucja powołana do rozwiązywania problemów osób niepełnosprawnych w ciągu roku podejmuje on szereg inicjatyw, które mają na celu integrację osób niepełnosprawnych ze społeczeństwem, ich udział w rozwoju społeczno-gospodarczym. Zgodnie z zaleceniami wspólnotowymi polityka dotycząca rynku pracy dla osób niepełnosprawnych ma uwzględniać możliwości: zatrudnienia, podnoszenia kwalifikacji zawodowych, doksztalcania, rehabilitacji społeczno-zawodowej, tworzenia nowych miejsc pracy.

Zarówno w Polsce, jak i w Europie z roku na rok podejmuje się coraz więcej inicjatyw na rzecz osób niepełnosprawnych. Ogłoszenie roku 2003 – Rokiem Osób Niepełnosprawnych jest tego najbardziej wyrazistym przykładem. Niepełnosprawni żyją obok nas i coraz częściej widać, że nie siedzą oni już w domach, a ich widok na ulicy przeważnie nie dziwi. Należy zwrócić uwagę, że choć statystycznie coraz więcej osób niepełnosprawnych rozpoczyna studia, a następnie podejmuje pracę, to wciąż stanowią oni jedną z największych grup wykluczonych społecznie. Nie w pełni uczestniczą w życiu społecznym i obywatelskim oraz nie posiadają dostępu do środków, które mogłyby im zapewnić zadowalające i godne życie w społeczeństwie.

Na podstawie spisów ludności przeprowadzanych w latach 1978, 1988, 2002 roku, liczba osób niepełnosprawnych wzrosła ponad dwukrotnie, z 2,5 mln osób niepełnosprawnych w 1978 roku do ponad 5,5 miliona osób w 2002 roku²⁰. W stosunku do roku 1988 grupa ta powiększyła się

²⁰ J. Sikorska, *Niepełnosprawność w Polsce – wzrost skali problemu na przestrzeni ćwierćwiecza*, „Człowiek, niepełnosprawność, społeczeństwo” 2005, nr 1, s. 117.

o około 50%. Zdecydowana większość osób niepełnosprawnych – 84% – utrzymuje się ze świadczeń społecznych: rent, emerytur, zasiłków. Jedyne dla 8% tej populacji główne źródło utrzymania stanowi praca, zaś kolejne 8% pozostaje na utrzymaniu innych osób, nie posiadając własnych środków na przeżycie²¹. Dodatkowym problemem jest niski odsetek osób wykształconych wśród niepełnosprawnych, co powoduje problemy z wejściem na rynek pracy i utrzymaniem zatrudnienia. Od szeregu lat spada również współczynnik aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych. W pierwszym kwartale 2005 roku wyniósł on 15,7%. Spadł również wskaźnik zatrudnienia, do 12,8%, w pierwszym kwartale 2005²².

Bezrobocie wśród osób niepełnosprawnych jest poważnym problemem społecznym w Polsce. Jego rozwiązanie wiąże się nie tylko ze stworzeniem odpowiednich warunków i miejsc pracy. Przeszkodą w aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych są liczne bariery.

W bezpośrednim otoczeniu osób niepełnosprawnych ciągle występuje wiele barier niepełnosprawności m.in.: funkcjonalnych, architektonicznych, urbanistycznych, transportowych, technicznych²³. Ponadto występują bariery mentalne oraz emocjonalne²⁴.

Poważną przeszkodą na drodze do aktywizacji zawodowej tej grupy jest m.in. nastawianie emocjonalne osób niepełnosprawnych oraz osób współpracujących z osobami niepełnosprawnymi. Należy zwrócić uwagę, że choć społeczeństwo polskie wykazuje coraz bardziej pozytywne postawy wobec osób niepełnosprawnych, to w większości są to tylko pozytywne postawy na poziomie przekonań niż zachowań²⁵. Dzięki pieniądзом z EFS i innym środkom unijnym można – przynajmniej częściowo – zapobiec tym problemom. Choćby poprzez organizację szkoleń i warsztatów psychologicznych dla osób niepełnosprawnych oraz osób współpracujących z osobami niepełnosprawnymi.

²¹ <http://www.mpips.gov.pl/index.php?gid=29>. Data wyświetlenia strony: 25.06.2006.

²² Ibidem.

²³ T. Sienkiewicz, *Prawo człowieka niepełnosprawnego do życia w środowisku ukształtowanym funkcjonalnie*, Lublin 2004, s. 121–122.

²⁴ Zob. szerzej. T. Majewski, *Bariery mentalne i emocjonalne w zatrudnianiu osób niepełnosprawnych*, „Aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych” 2005, nr 1, s. 36.

²⁵ E. Zasepa, Cz. Czabała, M. Starzomska, *Postawy wobec niepełnosprawności i osób niepełnosprawnych*, „Człowiek, niepełnosprawność, społeczeństwo” 2005, nr 1, s. 32.

Summary

The European Social Fund is one of the instruments used to prevent the unemployment of people with disabilities in Poland. The Author of the paper assesses the degree to which in 2004–2006 Poland made use of the ESF financial resources under 'Measure 1.4' of the Sectoral Operational Programme for Human Resources Development. It is EFS funds and other EU resources that may, at least partially, prevent numerous problems. This may be achieved by the organization of vocational training and psychology workshops for people with disabilities and for those who collaborate with them.